

Ангел Ангелов

Култура - Брой 6 (2578), 19 февруари 2010

От доста време група учени иска закриването на БАН – от академите до техническите специалисти и администрацията, всеки поотделно е техен личен враг; пощада не трябва да има. Друга група защитава противоположното мнение. Тъй като кандидат-терминаторите не притежават политическа власт, БАН си съществуваше почти спокойно. В средата на ноември, обаче, министърът на финансите изобрети синтагмата „феодални старци“. Академията на науките, без разлика във възрастта, била съставена от старци, които не правели наука. Министърът, за разлика от посочената група, притежава твърде много власт и мигновено създаде образ на Академията, лишен от жизненост и от бъдеще. Той самият е носител на непознато обновление, докато Академията, изцяло и без изключение, е вкаменелост от компрометирано минало, от което трябва незабавно да се освободим по пътя към бъдещето.

Като реформатор на цялата наука се изявява и друг министър, който набляга на ускореното кариерно развитие.^{footnote} „Българската практика показва, че доктор на науките се придобива средно след 55-годишна възраст, някъде около 60 е най-голямото струпване на желаещи да станат доктори на науките, за да могат след това да кандидатстват за професори. И понеже в България много се говори, че това е истинската докторска степен, задавам въпроса българският народ малоумен ли е или бавноразвиващ се, за да може нормално нашите колеги с докторска степен в света да са на средна възраст 25-30 години, а в България на 60.“ Част от изказването на министъра на образованието и науката на 18. 12. 2009 пред НС.^{footnote} Образецът на съществуващата процедура за получаване на „научни степени и научни звания“ е съветски, от 1930-те. Това, ако някой не знае, е десетилетието на масовите сталински репресии. Внушението е, че у нас процедурата масово репресира младите хора и вместо устремно и безпрепятствено достигане до професура (не по-късно от 35 г.!), младежта сега пъпли по извивките на репресията. По целия свят, безизключително, не се постъпва така. Това го има само у нас.^{footnote} Вж. мненията на млади учени от СУ „Св. Климент Охридски“: <http://mladiu4eni.blogspot.com/> ^{footnote}

С експертна яснота, която му е присъща, министърът на финансите заявява, че в България науката и образованието са разделени, докато мястото на науката (пак както по целия свят) е в университетите. Искам да заявя, че не изпитвам и капчица съмнение в експертността на министъра върху целокупното научно знание и неговата институционална дислоцираност. Щом науката и образованието са разделени, то в университетите само се преподава и се списват учебници в големи формати. У нас наука няма, щото старците си взимат заплати, ама не се отчитат чрез научна възвращаемост, а в университетите е застъпена приоритетно педагогиката. Обобщаващо невярното „навсякъде по света“ служи, за да превърне съществуващото у

нас в местен куриозитет, който трябва час по-скоро да бъде премахнат.^{footnote} „Напомням, че десетки преподаватели от Университета изнасят лекции в европейски, американски и азиатски университети, та ни е трудно да приемем аргументи, че така се правело по света, защото светът е различен и в сериозните държави се държи на националната традиция.” - В: Декларация на Академичния съвет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” във връзка с приемането на Закон за израстване на академическия състав. Декларацията е подписана от Ректора проф. дин Иван Илчев.^{/footnote} Ефектът, който се цели, е справедливо възмущение в обществото. А и това общество да е наясно, че науката не е приоритет по време на криза.

"Реформата" в БАН

Министърът (по-важният), докато майстори бюджета за вече течащата година, обявява какво ще даде и най-вече какво няма да даде на средновековниците. С което предизвиква началото на кризата в Академията на науките, която, макар да се задълбочава, придобива все пак вида на „реформа”. Академията на науките получи през миналата 2009 акредитация от „European Science Foundation (ESF)”^{footnote}The European Science Foundation (ESF) is an association of 79 member organisations devoted to scientific research in 30 European countries. Седалището ѝ е в Страсбург.^{/footnote}. Да бяха академиците-управители като влѣхвите съзрели сияйната звезда, щяха без колебание да се обърнат към американска фондация със седалище там, където е и същото на Световната банка. Защо тази международна оценка не е получила одобрението на министъра на финансите? Вътре в Академията оценката обаче се употребява малко както дойде – ще се слоят институти, за които има препоръка да останат самостоятелни, други ще останат самостоятелни - навярно защото имат по-силно лоби. Да си майстор лобист може и да не е фундаментално научно постижение, но всякак си е умение, щом донася изгода. „Реформата” засега не предвижда да се промени начинът, по който се управлява Академията, не се обсъжда промяна на устава, нито например зависимостта на институтите от Централното управление, не засилва потенциала на отделните звена. Тя цели съкращаване на научен персонал и сливане на институти, центрове и лаборатории. Спестените пари ще са незначителни. Какво тогава налага да се сливат и съкращават институти? Пенсионирването на навършилите съответната възраст учени не изисква сливане; съкращенията могат да се извършат в съществуващите самостоятелни звена. Съкращения, значителни, в БАН е имало и досега на няколко пъти от 1990 г. насам.^{footnote} Вж. убедителната аргументация на Иван Чалъков, За реформата в българската наука – <http://www.glasove.com/article-6987.php> .^{/footnote}

„В стремежа към нейната [на БАН] ликвидация вероятно има и материални подбуди – многобройните имоти и сгради...”, твърди в свое изказване Президентът на Републиката. Този мотив трябва да се вземе пред вид, но той не е първостепенен, не и за финансовия министър. Този мотив може да е първостепенен за други, били те от предходната или от сегашната власт. Но министърът на финансите е концептуалист. Неговата концепция е за смел нов свят; но не всичко съществуващо трябва да бъде изличено, а само онова, което не ще да съвпадне с концепцията. Затова доводите за значимостта на Академията на науките, фундаментални и приложни, засега са невалидни. Разбира се, ако обстоятелствата предложат на концепцията да се базира фундаментално върху здравата основа на три милиарда лева, тя ще придобие статут на неопровержимост.

Неведнъж министърът на финансите изказва мнението, че от 1989 досега истинска промяна не е имало; да извърши истинската промяна е задачата (неговата), с която е пристигнал тук. Промяната ще бъде да подчини българското общество на прогресивната логика на пазара. Всеки експеримент, който води към целта, ще е оправдан. Изглежда така е експериментирал и в Грузия, привеждайки Грузинската академия на науките в режим на полусъществуване.^{footnote} Вж. специално втората част от Декларацията на Президента на Грузинската академия на науките. <http://www.as.ru/digest/showdnews.aspx?id=c0eae284-1278-49b3-8187-4b22769b3ea2>
^{/footnote} Изследователски области, в които специалистите са били малко, просто изчезват, краткосрочното финансиране не позволява да се извършват фундаментални изследвания.

Какво можем да очакваме в България? Желанието, изразено от министъра на образованието и науката, е закриване на Академията. И той не желае да приеме европейската оценка.^{footnote} “Казано бе в прав текст, че академии в този вид няма да има в Централна и Източна Европа.” Министърът на науката представя своето лично мнение като официално мнение на Асоциацията на ръководители на европейски научни съвети (EUROHORCS) на срещата им в Цюрих. Както се казва, целта оправдава средствата. А целта е голяма, революционна.^{/footnote} Или ще останат по-малко звена, които могат да се издържат. Ако от проекти не могат да се осигурят всички средства, възможно е да се приватизира онази научна дейност, от която се очаква пряка възвръщаемост. Освен ако постоянни протести и различна политическа воля не спрат подобно преструктуриране.

Сега напрежението в БАН е изцяло институционално, поради което в сянка остава основен въпрос: фундаменталните изследвания изискват години работа и

финансиране. Не по-малко нужно е във всяка научна област да бъде представена актуалната сума на знанието в нея, както и периодично да се обновява. Това е принципът на големите енциклопедии и речници на понятията. Тази работа е по силите само на научни колективи, създадени именно за да изработват такива суми или сводове на знанието. Институтите на БАН са подобни колективи. Списанията, издавани от институтите на БАН, които следя, са най-добрите у нас; понякога в една научна област има по две еднакво качествени списания, едното е издавано от Институт на Академията на науките.

Не се говори също така дали ще има повече фондове за финансиране на науката у нас. Засега националните фондове (министерствата) не са достатъчни; за тях досега приоритети са най-вече националните проекти, но за да присъстваме в глобализирания свят и научно, е необходимо да се финансират и проекти, които не се ограничават с националната реална или символна територия. Ще се укрепва взаимодействието между образование, наука и икономика, което ще съставлява триъгълника на знанието.^{footnote}Така гласи част от т. 7 от Мотиви към Закон за изменение и допълнение на Закон за насърчаване на научните изследвания.^{/footnote} Как стои въпросът с финансирането на науката от структурните фондове на ЕС? Пак от „Мотиви ...” се разбира, че бюджетни средства за научна дейност ще има на проектно конкурсен принцип. Не изпитвам съмнение, че средствата ще са много.

Може би закриването на Академията ще донесе лично удовлетворение на всички, които отдавна пишат срещу нея. Но да се мисли, че с БАН всичко ще приключи, би било недалновидност. Предизвиканата финансова криза ще направи неотложна „реформата” в университетите.^{footnote}То и на изкуствата няма да им се размине, но за техен (временен) късмет Българската академия е само на науките. А би могла да е и на изкуствата. „Бягай за здраве, Ахиле! от Ромео Попилиев. Статията е публикувана в този брой на „Култура”.^{/footnote} Прехвърлянето на пълномощията за избора на научните степени и длъжности изцяло към университетите е практически приватизиране на тази дейност. По-нататък ще се раздели финансовото от научното ръководство. Финансовият ръководител (мениджър, президент) ще бъде и реалният, тъй като той ще управлява финансите на университета. Ако той бъде назначаван от министерството на финансите и длъжността не е изборна, а до живот, това несъмнено ще даде възможност за натрупване на опит и устойчиво развитие.

Ректорът е академично лице; обикновено, преди да бъде избран за ректор, той/тя е бил декан или заместник-ректор, познава особеностите на образователните дейности и на научните изследвания. Подчинен е на основен демократичен принцип – мандатност. Целта на финансиста ще е да подчини академичната дейност на логиката на печалбата. Крайната цел е в сияйното бъдеще и държавните университети да се превърнат в

частни фирми, в доставчици на знания, а студентите да станат клиенти.

Преподавателите ще доставят съдържателни лакомства, по възможност с приложен характер и в подкрепа на бизнеса. Фундаментални изследвания, които не постигнат качествата „лекота и развлекателност“, биват преустановени, докато ги постигнат.^{footnote} В подписката от 17.01. 2010 на П. Бояджијева, Г. Горнев, К. Коев, Св. Колева, Т. Неделчева, Р. Стоилова, Ив. Чалъков по повод реформата в БАН се настоява именно на значението на фундаменталните научни изследвания.^{/footnote}

Автономията на университета ще бъде ограничена, защото образователни дейности и научни изследвания ще бъдат насочвани според желанията на корпорациите, които финансират университета. Който се интересува от подробности, може да проследи обсъждането и многото примери – само за САЩ – отнасящи се до частната логика и подчиняването на научните изследвания на характеристиките „печалба и приложимост“. Когато Министърът на образованието и екипът му говорят, че ще следваме англо-американската посока, те не казват нищо за тези конфликти в американските университети. На тяхно място и аз не бих говорил; пък и в Англия има само един частен университет. Частната логика на финансиране ще доведе до дисбаланс както в изследователските области, така и в заплащането в различните факултети. Кое то ще внесе разединение и напрежение или, иначе казано – разделяне и владееене на преподавателите.

Ако искам да се хабилитирам в областта на ГМО (генно-модифицирани организми), но съм изцяло или отчасти против тяхната употреба, а университетът, в който преподавам, е финансиран от компания, която има интерес в тяхното разработване и приложение, не е трудно да си представим какъв ще е изходът – промяна на убеждението ми или търсене на работа другаде. Изследванията върху националната култура също могат да се приватизират, като се поставят в услуга на корпоративни интереси, така че, ако моето изследване не съвпада с тези интереси, а те финансират съответната област в университета, дилемата ще е същата, както при ГМО. Що се отнася до мен, аз непременно ще гледам моите изследвания да съвпадат с каквото е необходимо.

Принципният въпрос е: какво висше образование искаме - подчинено на обществен интерес или на частни и корпоративни цели? Образователните дейности в държавните университети съвсем не винаги са подчинени на обществения интерес и това обсъждане трае вече години. Но легитимираният чрез закон частен интерес също не е алтернатива.

Изцяло и скъпо платеното образование е градивен елемент на новия образователен

свят. И сега държавата не иска да вложи в бъдещето си и да разработи механизъм, чрез който изплащането на таксите да е обвързано, например, с дохода на студентите след завършване на образованието им; или по друг начин. Магистрите, които останат в България, ще плащат данъци в продължение на 40 г. срещу петте години обучение. Таксите, малки или големи, са елемент на приватизация на публичното образование. По тази логика общественото средно образование също ще започне частично или изцяло да се заплаща. Ще се постави като задача да се увеличи съотношението между преподавател и студенти, да стане 1:30 и по възможност 1:40. Това ще се постигне не само като се закрий част от университетите, но и като се премине към сливане на факултети, към новото им откриване с по-малък състав. На този състав ще бъде дадено по-високо заплащане. Но на временни договори – социална несигурност и принуда към послушание ще са следствията. Властта обаче във всеки университет ще знае всичко и ще подписва договорите на лоялните. Реформа в Кодекса на труда ще съпътства другите реформи. Евентуално преминаване към платено образование ще подтикне още повече студенти да потърсят възможност за образование в чужбина. Едно от исканията при стачките на немските студенти през 2009 беше отменянето на учебните такси.

Това е лошо за гражданското общество, но също ще е икономически неефективно. Напълно зависими от волята на финансовата власт, за да получат договор за следващия период, преподавателите ще трябва да прилагат своите въображение и изобретателност към научни разработки, различни от тези, които биха осъществили в състояние на свобода. Подчинението и несигурността раждат мисловните си съответствия. Мога да си представя, че когато университети и институти напреднат в приватизацията, няма да има нужда от синдикати, както и от защита на трудовите права. Изобщо защитата на работното място няма да е на дневен ред.

Ако логиката на пазара наистина обхване всичко, то онова, което е същността на интелектуалната дейност – неприложимата свобода на въображението, която е в основата на всяко въодушевяващо начало, все така ще си съществува, но като излишна. Пазарното образование няма да предлага и създава знание, чието усвояване променя личността, а знание, което е ориентирано към печалба. Гражданските ценности, така крехки у нас, ще изчезнат. Или пък ще се преподават според пряката си възвръщаемост. Критическото и сложно мислене за обществото, за човека и за природата не е социален приоритет за властта. Сегашната „реформа“ е прицелена в унищожаването на съществуващата академична среда. Целта е статусът на която и да е социална група да е зависим изцяло от участието в икономиката. Това е, което трябва да се разбира под „цивилизационна промяна“ (министър на МОН в стенограма от заседание на МС от 9.12.09) – един модернизтички революционен проект.

Онова, което създава благополучието на едно общество, са ценностите, превърнати в поведения, сред които искам да открия солидарността и социалната чувствителност. Смятам, че социалната справедливост зависи от тези ценности. Те се изграждат бавно и са винаги застрашени от единствено правилните аргументи, рационализиращи желанията за власт и пари.

Тези от нас, за които образованието следва да защитава обществения, а не частен или корпоративен интерес, трябва да положим усилия да убедим обществото, че „реформата“, която се задава, не е благоприятна за сегашните и бъдещите студенти и учени – тези, за които знанието е посветеност в търсене на истината, а не инструмент на кариерата и не непременно път към властта. Тези, които вярваме, че социалната справедливост, солидарност и чувствителност са за предпочитане пред повсеместната логика на пазара, трябва да убеждаваме в това своите близки и познати, да започнем обсъждания вътре в самия университет и със студентите, за да не позволим държавата да стане изцяло или дори само отчасти безотговорна към висшето образование и към научните изследвания.